



# DEBATS D'EDUCACIÓ

## **Identitats: la crisi política de l'escola**

Salvador Cardús i Ros

DEBATS D'EDUCACIÓ | 9

Una iniciativa de



Amb la col·laboració de



Cicle de conferències  
**IDENTITATS**  
*Debat sobre immigració*

Edició: Fundació Jaume Bofill  
Provença, 324. 08037 Barcelona  
Tel. 93 458 87 00  
Fax 93 458 87 08  
fbofill@fbofill.org  
www.fbofill.org

Abril 2008

Disseny gràfic: Amador Garrell

Impressió: Alta Fulla · Taller  
Dipòsit Legal: B. 21.518-2008  
ISBN: 978-84-85557-72-1

# Índex

<b>Preàmbul .....</b>	<b>5</b>
<b>1. La identitat és una pell .....</b>	<b>7</b>
<b>2. Escola, identitat i immigració .....</b>	<b>11</b>
<b>3. Conclusions .....</b>	<b>14</b>



## Preàmbul

Vivim uns temps en els quals els mons socials que considerem que són conflictius o en crisi queden discursivament saturats amb molta rapidesa. La saturació de discurs és una demostració més d'impotència que de força, per bé que ens justifica moralment i políticament perquè demostra que estem preocupats per allò que cal que ens preocupem. Ara mateix, els mons de l'educació, de la immigració i de la identitat, entren perfectament dins d'aquesta categoria. Jornades d'experts i congressos de professionals, cicles de conferències de divulgació, debats especialitzats i articles d'opinió, suplementos periodístics i monogràfics de revistes, exposicions i documentals, pamflets poc o molt provocadors i recerques més o menys rigoroses, han produït tant i tant discurs que fa la impressió que si no s'ha dit tot, com a mínim, s'ha dit de tot.

La saturació de discurs sobre qualsevol d'aquests mons socials de què parlo té com a conseqüència principal l'exorcització del problema, no pas la seva resolució. És a dir, es busca obtenir-ne un control retòric, sovint al marge de si també permet facilitar alguna mena de control dels fets, de la capacitat de transformació de la realitat. Però també, a causa de la diversitat de perspectives i interessos que hi ha en joc, i malgrat la indiscutible bona intenció de tothom, la conseqüència sol ser la creació d'una estat de confusió conceptual tan gran que o bé paralitza tota acció o, simplement, s'acaba constituint un món relativament autònom del món real que es retroalimenta de manera incessant.

Certament, no m'agradaria contribuir ni a aquesta saturació de discurs, ni a crear més confusió, ni a paralitzar els canvis socials necessaris ni a convertir-me en un expert instal·lat en el "negoci" del "problema" de l'educació o de la immigració. La meva intenció és modesta, i ja em donaria per satisfet si sabés posar ordre a quatre idees sobre la qüestió sobre

la qual m'han demanat que reflexioni. I, tanmateix, sóc perfectament conscient que, volent-ho o no, afegiré més llenya al foc de la confusió en aquest modest exercici, no pas desesperat però sí apassionat, de comprendre el món que ens ha tocat viure.

Abans d'entrar en matèria, però, hi ha un parell de qüestions que, sense poder discutir-les a fons, les he de precisar per tal que s'entengui l'orientació de les ratlles que segueixen. En primer lloc, he de dir que estrictament parlant no sóc expert ni en educació ni en immigració. Vull dir que tracto aquests camps no des de l'expertesa que els converteix en objecte d'estudi, és a dir, des de la sociologia de l'educació o de la immigració. Aquí, només m'interessa la institució escolar com a transmissora que històricament ha estat, i en part encara és, d'identificació nacional. És a dir, com a constructora d'identitat política, de sentiment de pertinença. I de la immigració, el que m'interessa són els processos de dissolució de la condició d'immigrant. És a dir, que allò que orientarà la meua reflexió no és, com sol ser habitual, la denúncia de la discriminació que comporta la condició d'immigrant, sinó el procés social i històric que porta a deixar de ser immigrant, ja sigui de sentir-se'n com de ser-ne considerat. En un cert sentit, això vol dir que parlaré d'escola i de migracions però des de la perspectiva d'una sociologia política i, més concretament, des del que en podríem dir una sociologia de la nació.

Finalment, tot i que sé que no em serveix d'excusa, he de dir que sóc conscient que es tracta d'unes idees provisionals, no pensades per ser afegides acríticament a la pila del greix del debat sobre la immigració i l'educació, sinó per tal que siguin discutides i, si cal, abandonades i oblidades. I tanmateix, si les dic, és perquè crec que poden contribuir a allò que C. W. Mills establí com a la promesa de la sociologia: convertir el malestar en comprensió i la indiferència en compromís.

## 1. La identitat és una pell

És ben conegut aquell refrany xinès que diu que quan el savi assenyala la lluna amb el dit, l'imbècil es mira... el dit. I començo recordant aquesta idea perquè ja fa temps que tinc la impressió que quan parlem d'identitat, sovint, els sociòlegs mirem el dit. Anem a pams, però. Cal advertir que un concepte com el d'identitat, implícitament, suggereix l'existència de societats estables en el temps, relativament tancades, amb jerarquies clares i internament força homogènies. És a dir, d'uns mons on és clar allò que s'assembla i allò que és diferent. I per tant, també pressuposa l'existència d'individus de biografies relativament coherents i estables. Però ja fa molt que vivim en una realitat ben diferent.

Per una banda, en relació als grups socials, a les societats avançades, cal observar-ne la seva heterogeneïtat explícita que les porta a fer valor de la diversitat i que no s'accontenta respectant la diferència, sinó que fins i tot l'exhibeix. Val a dir que aquest entusiasme per la diversitat –l'Ajuntament de Terrassa va arribar a posar en circulació un eslògan que deia “Disfruta la diversitat”– és més aviat insensat perquè para atenció només en la cara amable d'aquest procés de fragmentació de la realitat social i oblida les enormes dificultats que genera, principalment entre els individus que més s'haurien de beneficiar dels seus avantatges perquè són els més “diversos”... I és que la “diversitat” la gaudeix sobretot qui en viu, qui la utilitza estratègicament, però no qui la pateix de manera involuntària. Per altra banda, les jerarquies dins dels grups socials no solen ser estables i això afegeix molta complexitat als sistemes organitzatius interns que han de tenir bases molt flexibles per mantenir-ne la cohesió.

Pel que fa als individus, cada vegada és més freqüent que realitzem diversos “viatges” identitaris al llarg de la nostra vida, per fer servir l'expressió de Gerald O'Collins a *Second Journey in the Midlife Crisis*

(Gracewing, 1978), i no cal forçar gaire el sentit de les paraules per parlar, també, de l'aprenentatge de la gestió de diverses identitats simultànies. Sobre els diversos "viatges" identitaris podem pensar tant en el món del treball, com en el polític i ideològic. Però també són rellevants en el món de la vida privada, obert a la construcció, ruptura i reconstrucció de marcs de relació familiar diversos al llarg d'una mateixa biografia personal. Pel que fa a les identitats simultànies, es pot parlar de l'experiència de diversos mons de vida pràcticament independents l'un de l'altre, amb sistemes normatius i de legitimitat fins i tot contradictoris. Davant d'aquestes constatacions sobre la variabilitat identitària, autors com Josep-Maria Terricabras a *Raons i tòpics* (La Campana, 2001) han suggerit la conveniència de parlar no pas d'"identitat" sinó d'"identificació" per tal de fer explícit aquest caràcter dinàmic i obert d'un concepte que etimològicament accentua la seva dimensió estàtica.

Ara bé, la meua proposta és que si els continguts que configuren les identitats són tan inestables i canviants, potser seria convenient deixar de seguir definint la identitat en relació als continguts i fer-ho en relació als contenidors. Dit d'una altra manera: actualment, la identitat seria sobretot un contenidor –encara m'agrada més dir una pell– la funció del qual és contenir, en el sentit d'aplegar, de mantenir junts, un gran nombre d'elements heterogenis i canviants. I la pell, el contenidor, facilita el reconeixement, no pas per allò que mostra, sinó al contrari, pel fet d'ocultar un contingut heterogeni que faria difícil qualsevol reconeixement. La pell dóna forma, però manté opac el contingut. Fa possible la identificació però estalvia la feina ingent de fer la llista dels components que conté.

No sé del cert si expressions populars com les que van del clàssic "qui ets?" a l'actual "de què vas?", no suggereixen aquest canvi de model social profund que va de la "identitat contingut" a la "identitat contenidor". Tampoc no sé si mai han existit "identitats contingut" en sentit estricte, ni si no ha estat només el privilegi d'uns pocs poder-se fer la pregunta –i no haver-la de respondre– sobre qui eren. I encara no sé si aquesta idea d'una identitat definida pel seu contingut –necessàriament diferenciat de la resta d'identitats– té més a veure amb les reconstruccions simplificadores que fem a posteriori de les realitats socials històriques que no pas amb una veritable comprensió dels mons antics.



En canvi, sí que la meua proposta de gir conceptual té a veure amb les idees de Zigmunt Bauman publicades a obres com *Identity* (Polity, 2004) o *Liquid Life* (Polity, 2005) sobre la “vida líquida”. Amb un matís: que Bauman, en parlar de liquiditat, segueix posant l’accent en la textura del contingut. Precisament, per aquesta raó, bo i acceptant el fet de la liquiditat dels continguts identitaris, jo suggereixo que la identitat segueix necessitant –o necessita més que mai– una forma, una pell, per tal de ser reconeguda. Efectivament –permeteu-me la frivolit–, sembla com si haguéssim fet cas d’aquella famosa entrevista de Bruce Lee de 1971 a la televisió i que anys més tard es convertiria en pretext per anunciar un vehicle. Bruce Lee ens exhortava a alliberar-nos de les formes per esdevenir aigua: “*Empty your mind, be formless. Shapeless, like water. If you put water into a cup, it becomes the cup. You put water into a bottle and it becomes the bottle. You put it in a teapot it becomes the teapot. Now, water can flow or it can crash. Be water my friend. “Be water”*”. Però, paradoxalment, alliberar-nos de les pròpies formes significaria adoptar la dels contenidors externs que també acaben dissolent la possibilitat de ser reconeguts. En definitiva, els continguts de les identitats poden ser el més líquids que mai hagin estat –a vegades, semblen vaporosos i tot– però el reconeixement social i l’autoreconeixement individual segueixen necessitant la forma que proporciona un contenidor, una pell.

Ja he advertit de la saturació discursiva del debat sobre la identitat. Un debat que pot incloure la posició radical d’Éric Dupin que, rotund, ha escrit a *L’hystérie identitaire* (Le Cherche Midi, 2004) que l’identitat no existeix. Seguint les idees de François Laplantine a *Je, nous et les autres* (Éd. Le Pommier, 1999), l’autor considera que el concepte “identitat” és d’una gran eficàcia ideològica però una gran pobresa epistemològica. Que és útil, però que és confús, vaja. Completament d’acord. Una pobresa epistemològica que es posa també de manifest, especialment per la magnitud i popularitat de l’obra, en la definició de Manuel Castells a *El poder de la identitat* (volum segon de *L’era de la informació*, UOC, 2003), pel qual, a les antípodes de l’afirmació de Dupin, la identitat seria “un procés de construcció de sentit a partir d’un atribut cultural o d’un conjunt coherent d’atributs culturals, que és prioritari sobre altres fonts”.

Tanmateix, el meu punt de vista difereix d’ambdues posicions. La po-

bresa epistemològica de la noció d'identitat no justifica que se n'afirmi la inexistència, més enllà de la legítima provocació intel·lectual, però tampoc no es pot seguir pensant en la identitat con un conjunt d'atributs culturals substantius en una situació caracteritzada per la fragmentació, la heterogeneïtat i el canvi. Des del meu punt de vista, la noció d'identitat va lligada a la seva utilitat social que no és altra que la de facilitar el reconeixement de l'individu dins del grup per fer possible un sentit de pertinença. El més important de la identitat, precisament en sentit oposat al que el nom suggereix, no és allò que pugui tenir de substantiu, sinó que fa possible el reconeixement perquè estalvia parlar-ne. Poso un exemple: quan estic de viatge a l'estranger, una identitat catalana reconeguda m'estalviaria, dient que sóc català, de donar més explicacions sobre qui som i com som els catalans. Aquesta seria la seva utilitat que, per cert, ara no té. Ara, en canvi, la meva identitat nacional, en no ser reconeguda, problematitza la meva existència com a tal. Molta gent, en aquest tipus de situacions, sucumbeix al desafiament i acaba dient que és espanyola o de Barcelona, dues maneres còmodes de ser reconegut perquè, sense que l'interlocutor tampoc no sàpiga res de substantiu d'aquestes dues identitats, d'altra banda tan heterogènies, simplement deixa de fer més preguntes. Ras i curt: la identitat no és una llista del que s'és, sinó el mecanisme que ens estalvia d'haver-ho de precisar.

## 2. Escola, identitat i immigració

Tradicionalment, l'escola havia estat un instrument important de construcció de la identitat nacional. Encara ho és en bona mesura, perquè amb independència del seu èxit, el que sí que transmet són les condicions de naturalització de la realitat nacional. Els “nostres” escriptors i artistes, la “nostra” història i la “nostra” ciència, la “nostra” geografia i la “nostra” pintura. I no cal dir-ho: la “nostra” llengua. Fins i tot el fet de suspendre les matèries corresponents, ja és un mecanisme de reconeixement de la seva existència. Dir “He suspès literatura espanyola” és un mecanisme més d'allò que Billig qualifica de nacionalisme banal, en el sentit de món implícit o donat per descomptat.

És cert, però, que l'escola ha perdut pes en l'assoliment d'aquest objectiu polític. L'ha perdut l'escola, però també la resta d'institucions que hi contribuïen: la família, l'Església, els sindicats en alguns països, l'Exèrcit... En el cas de l'escola, que és el que ens ocupa, aquesta crisi té a veure amb la debilitat de la pròpia institució, que havia fonamentat la seva autoritat en el valor dels coneixements tradicionals que transmetia. L'escola sabia la tradició de coneixements que calia traspasar a l'individu per ser socialment reconegut com a membre de la comunitat nacional. Però una escola centrada en la transmissió d'estratègies d'aprenentatge més que no pas en continguts –ara no entraré en el debat de si cal que sigui així o no– fa que perdi l'autoritat que havia tingut i que se situï en un terreny on tothom es veu capaç de discutir-li la feina. Certament, una societat que demanda a l'escola capacitat d'adaptació als nous temps, flexibilitat, adequació a un mercat laboral que canvia acceleradament, és una escola que es refugia en les estratègies d'aprenentatge sense acabar de saber si hi ha res de substantiu a transmetre. Fins i tot, les classificacions tradicionals de les matèries entren en crisi i apareixen els seminaris

i els crèdits transversals que contribueixen a la desaparició del procés de classificació –i naturalització– dels coneixements per àmbits nacionals.

A part d'aquesta circumstància, crec que cal afegir-hi també la crisi de la representació política que acaba transmetent una escola que no ha assumit els valors dominants de la societat en què es troba i per a la qual hauria d'educar els seus alumnes. No diré que tinguem una escola “anti-sistema”, però sí que la ideologia que hi és dominant entra obertament en contradicció amb els models socials que són hegemònics. Tenim una escola que desconfia de la societat per a la qual treballa, en part com a resposta, també és cert, a una societat que desconfia de l'escola que té. Sigui com sigui, el resultat final és que el paper d'integració política –s'entén, d'integració nacional– que s'atribueix a l'escola no s'acompleix en la mesura que seria d'esperar.

No és estrany, per dir-ho amb una expressió fàcil, que si l'escola no fa catalans, és a dir, individus que se sentin membres de la nació catalana de manera implícita, quan la situes davant del nou desafiament de l'arribada intensiva de població estrangera, la resposta que pot donar és encara més complexa. I no tant perquè sigui més difícil “fer catalans” amb escolars nascuts a l'estranger o de pares forasters, sinó perquè a l'acomplexament de partida se n'hi sumen de nous. Vegeu sinó tot el discurs ideològic que fa uns anys va anar a favor, primer, de la multiculturalitat i, després, més afinadament, de la interculturalitat. Afortunadament, la còpia del model anglosaxó que ha donat tan mals resultats a la Gran Bretanya i a la resta d'Europa central i que afavoria l'existència de comunitats separades, ha estat superat pel de la interculturalitat, que busca la interrelació cultural. Malgrat tot, una cosa és parlar de model intercultural en un país amb un estat fort que garanteixi la preeminència –sempre de manera implícita– de la cultura nacional. Però en el cas de Catalunya, la interculturalitat no deixa de ser un parany perquè no hi ha un marc cultural propi implícit prou sòlid com perquè pugui actuar com a referència comuna i, fàcilment, la cultura nacional pot aparèixer com un exotisme més i perdre la capacitat estructuradora que hauria de tenir.

Així mateix, el model intercultural, com el multicultural, parteixen d'una idea tan curiosa com falsa. Segons aquests models, les cultures serien com unes motxilles que es porten a l'esquena i que es poden mante-

nir al marge dels determinants històrics, socials, geogràfics o econòmics que les han creat. Cadascú seria portador d'una cultura que tindria el "dret" de mantenir fora de l'espai social propi. Llavors, es tractaria de posar a interactuar les diferents cultures –a vegades, d'això se'n diu "diàleg de cultures"–, com si l'espai de relació fos, o pogués ser neutral. No cal dir que tot plegat crea una ficció ben allunyada del que són els condicionaments objectius d'aquesta relació inevitablement desigual. Si, a més, tenim en compte que algunes d'aquestes cultures que es volen posar en diàleg encara no han arribat al punt de liquiditat –o de vaporositat– d'altres, o que fins i tot algunes es consideren insolubles, ja ens podem imaginar quin és el marc de confusió final.

Efectivament, en aquestes circumstàncies, la possibilitat de recrear formes culturals forasteres i convertir-les en parcs temàtics al servei d'interessos diversos és molt gran. I no tan sols les forasteres, sinó que la cultura pròpia pot acabar essent tractada de la mateixa manera. Lògicament, parlo dels interessos que van del foment del clientelisme polític –com ha estat a Catalunya el patrocini de les diverses administracions públiques de la Feria de Abril o ara la creació políticament dirigida de Fedelatina, una federació d'organitzacions d'estrangers d'origen llatinoamericà– fins a la cobertura de negocis privats. Sota el pretext del dret a la diferència cultural s'hi poden amagar tota mena d'intencions perverses.

En definitiva, la nostra escola ja tenia dificultats per exercir correctament el seu paper polític, amb l'arribada de nous catalans, les confusions causades per la situació de debilitat política encara han posat més dificultats a la seva capacitat d'incorporar-los a la realitat dels seu nou hàbitat cultural, social i polític.

### 3. Conclusions

Les idees que s'han apuntat fins ara, com he dit, han de ser sotmeses a revisió crítica i només tenen per objecte denunciar el marc confusionari en el que ens movem. Per tant, no pot donar lloc a conclusions, en el sentit fort de la paraula. Ara bé, és clar que suggereixen algunes consideracions polítiques que no m'estalviaré de fer.

#### 1. Sobre les identitats nacionals

Els discursos que posen l'accent de la identitat nacional o política en la llista d'uns suposats factors culturals tradicionals, en societats obertes com les nostres, no s'ajusten a la realitat dels processos socials que volen descriure. Metàfores com les dels "orígens" o les "arrels" esdevenen confusionàries. Les identitats són processos oberts de reconeixement orientats no pas al passat, ni que el prenguin com a pretext, sinó cap al futur. És aquella idea de Manuel Castells, en l'obra ja citada, de la "identitat de projecte". O tal com he escrit jo mateix a l'*Espill*, "Ciutadania i identificació política" (núm. 11, tardor 2002), una identitat entesa com a navegador, com a brúixola d'orientació, més que no pas com a ruta fixada. Pel que fa a la noció d'arrel, generalment entesa com una referència al passat, cal reinterpretar la metàfora, recordant que el passat no és l'arrel, sinó la llavor. I que les arrels, precisament, s'orienten cap al futur, cap al lloc on hom arrela per mantenir-s'hi vinculat.

Les identitats nacionals són encara l'instrument necessari per al manteniment de la comunitat política que fa imaginable una societat democràtica, basada en la lleialtat dels seus ciutadans al grup i en el seu respecte a l'interès general.

## 2. Sobre l'escola i la identitat

L'escola hauria de seguir tenint una consideració rellevant com a espai de reconeixement i celebració de la memòria social. Una memòria que tampoc no s'ha d'entendre com a referència al passat, sinó com a reinterpretació –o “redempció”, com diria T. Plantinga (*How Memories Shapes Narratives. A Philosophical Essay on Redeeming the Past*. The Edwin Mellen Press, 1992) del passat en la perspectiva de futur. L'escola té la responsabilitat d'actualitzar la memòria nacional a través de la transmissió d'una tradició de coneixement que va del local a l'universal, certament, però que estableix el sentit de pertinença polític necessari, si es vol, el mínim ancoratge imprescindible per poder establir una comunitat nacional sobre la qual s'ha de bastir la noció d'interès general. Només l'escola té els instruments necessaris per transmetre l'admiració cap a una o unes tradicions de coneixements –artístics, tècnics i científics, històrics i polítics, espirituals i ètics– imprescindibles per al manteniment de la vida en comunitat, per dir-ho amb l'estil de Michel Lacroix a *El culte a l'emoció* (La Campana, 2005).

## 3. Sobre immigració, escola i identitat

L'escola, malgrat la seva feblesa, va ser una de les (poques) institucions amb què es va poder comptar per evitar una ruptura social irreparable com a conseqüència dels processos migratoris a la Catalunya del segle xx. Ara torna a estar cridada a aquesta missió. Però ara que disposa d'una força estructural –en recursos materials i humans– com mai no havia tingut, hauria d'evitar tant la imposició de models de negociació de la diversitat que no són propis de la nostra tradició cultural i social com determinades ingenuïtats que la poden portar, precisament ara, al fracàs d'aquesta missió en la qual fins ara ha tingut èxit. No és en la dissolució de les referències culturals pròpies –elles mateixes resultats de tants processos d'acomodació previs– que els catalans nous se sentiran còmodes, sinó en la possibilitat de fer-hi noves aportacions per seguir-la revitalitzant. És allò que m'agrada anomenar “empeltament”, en el qual, si bé el nou empelt aporta la seva especificitat i en modifica el fruit, la

planta originària hi aporta l'estabilitat necessària per escurçar el camí del seu arrelament. En aquest sentit, l'escola podria ser –hauria de ser?– l'escenari principal d'aquest procés d'empeltament, com de fet ja ha estat durant tot el segle xx i fins ara.



## Nota sobre l'autor

*Salvador Cardús i Ros* és doctor en ciències econòmiques i professor de sociologia a la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha investigat en el camp de la sociologia de la religió i la cultura, les identitats nacionals i els mitjans de comunicació. Entre els seus darrers llibres cal destacar *El desconcert de l'educació* (2000), amb una mirada radicalment esperançada sobre el món educatiu actual, i *Ben educats* (2003). Darrerament ha estudiat el model de dissolució de la condició d'immigrant a Catalunya, que ha donat lloc a la publicació de *Els terrassencs del segle xx. Immigració, identitat i canvi* (2005).

Ha estat membre de la Comissió d'Estudi sobre la Política d'Immigració a Catalunya del Parlament de Catalunya (2000-2001) i presideix la Fundació de les Audiències de la Comunicació i la Cultura, impulsora del Baròmetre de les Audiències i la Cultura.

En el camp del periodisme va crear i dirigir la revista *Crònica d'Ensenyament* (1987-1988) i ha estat subdirector del diari *Avui* (1989-1991). Col·labora regularment a *l'Avui*, *La Vanguardia*, *Diari de Terrassa*, *Catalunya Ràdio* i *Ràdio Euskadi*. A més, ha estat assessor de programes de Televisió de Catalunya com *Ciudadans*, *Les coses com són* o *Vides Privades*.



# Debats d'Educació

1. **Els pilars de l'educació del futur.** Juan Carlos Tedesco. Maig 2005, 22 p.
2. **L'educació del futur i els valors.** Javier Elzo. Maig 2005, 55 p.
3. **Per què l'escola no és una empresa?** Christian Laval. Maig 2005, 30 p.
4. **Educació: dret o mercat?** Joan Coscubiela. Maig 2005, 18 p.
5. **És il·limitat el rendiment educatiu? La importància d'avaluar l'educació amb una perspectiva internacional.** Andreas Schleicher. Juliol 2006, 27 p.
6. **La pràctica solidària com a pedagogia de la ciutadania activa.** María Nieves Tapia. Juliol 2006, 56 p.
7. **Claus de l'èxit del sistema educatiu finlandès.** Reijo Laukkanen. Juliol 2006, 26 p.
8. **Comprendre la segona generació a través d'una òptica transnacional.** Peggy Levitt. Febrer 2007, 39 p.
9. **Identitats: la crisi política a l'escola.** Salvador Cardús i Ros. Abril 2008, 20 p.

